

۱- بیان مسأله

قرآن به مثابه شاهکار ادبی دارای زبانی جذاب و از انسجام بالایی برخوردار است که به قول خود قرآن معجزه است (البقره، ۲۳) تاثیر پذیری از قرآن و حدیث از زمانی که کهن ترین نسخه های ادبی ما در دست است؛ پیشینه ای دیرینه دارد. به ویژه از قرن ششم هجری به این طرف این انس با قرآن و حدیث بیشتر نمایان می شود؛ یعنی در آثار شاعران بزرگی مانند: سنایی، سعدی، عطار، خاقانی، مولانا، حافظ و جزانیان، از آن زمان تا عصر حاضر این تاثیر پذیری نمایان تر شده است و می شود. سید محمود انوار هم از جمله شاعرانی است که زبان فرهنگ ملی خود را با فرهنگ قرآنی و روایی آمیخت و شاهد آیات و روایات را با موم گفتار و نوشتار خود عجین ساخت و جان خود را در چشمه سار کلام خدا و پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) شست و شو داد. و بدین ترتیب بر غنای سخن خویش افزود. در این مقاله مسأله اصلی این است که تا چه حد قرآن و حدیث در اشعار دکتر انوار تاثیر داشته است؟ آیا از قرآن ترجمه منظوم نموده است و یا تفسیر منظوم؟ در اینجا باید ذکر شود که بیشتر اشعار استاد چاپ شده نیست و استناد ما در این مقاله بر اساس پایان نامه ای است که در شرح حال و بررسی اشعار دکتر انوار نگاشته شده است. همچنین از جزوات و بیانات استاد به هنگام تلمذ از محضر ایشان استفاده شده است. آن چه مسلم است، این است که انوار اشعارش را با قرآن و حدیث پیوند زده و با اتصال به حلقه نبوت و ولایت، مهر جاودانه بر اشعارش زده است.

۲- زندگی نامه علمی استاد انوار

سید امیر محمود انوار به سال ۱۳۲۴ شمسی در تهران دیده به جهان گشود. و پس از طی تحصیلات ابتدائی و متوسطه، دوره لیسانس را در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران در رشته زبان و ادبیات عربی با مدال درجه یک فرهنگ به پایان

بازتاب قرآن و حدیث در اشعار دکتر انوار

ابراهیم فلاح^۱

چکیده

استاد بیان دکتر سید امیر محمود انوار از مفاخر قرآنی علمی، ادبی و عرفانی معاصر ایران و از جایگاهی رفیع در جامعه علمی دانشگاهی برخوردار بود. وی از زمره پژوهشگرانی بود که عمری طولانی را در کار درس، مطالعه، نگارش و تدریس ادبیات عربی و فارسی و علوم قرآنی و اسلامی گذاشت. انوار در عرصه دانشگاهی کم نظیر و ممتاز در حوزه عرفان و علوم قرآنی و شاعری ذولسانین محسوب می گشت. معرفی آثار این شخصیت بزرگ و دانشمند ارجمند بی تردید خدمتی به جامعه علمی کشور است، لذا این مقاله با عنوان «بازتاب قرآن و حدیث در اشعار دکتر انوار» در صدد است که اثرپذیری وی را از قرآن و حدیث نشان دهد. پس از بررسی اشعار دکتر انوار این نتیجه به دست آمد که او از این «مآئده آسمانی» و احادیث، کلام خود را مزین نموده و بدین سبب برغنائی سخن خویش افزوده است. و ترکیبات قرآنی و روایی در اشعارش از بسامد بالایی برخوردار است.

کلید واژه ها: قرآن، علوم قرآنی، حدیث، سید محمود انوار، شعر.

رساند. (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۹۹۴) در سال ۱۳۴۷ موفقی به اخذ مدرک کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات عربی با مدال درجه یک فرهنگ، از دانشکده ادبیات دانشگاه تهران شد. و دوره دکتری را نیز در رشته علوم قرآنی و عربی در دانشگاه تهران سپری نمود. (همان، ۱۹۹۴) او مقدمات علم و دانش را در کودکی، نزد شاعر عارف، مرحوم پدرش از راه گوش به جان و دل خرید؛ تا آنجا که توانست در ۵ سالگی شعر را بفهمد. وی در کنار پدر و محفل علمای بزرگ، به فراگیری علوم مختلف پرداخت و توانست گلستان و بوستان، دیوان حافظ، اشعار پدر، جزء ۳۰ قرآن را به طور شخصی حفظ و از نزدیک با علوم زمانه آشنا شود. او در خانواده‌ای رشد و نمو کرد که زمینه سرودن شعر برایش فراهم بود به طوری که شعر را در کودکی شنید و در نوجوانی روایت کرد. و در سنین جوانی ذوق شاعری در او به طور کامل شکوفا شد. اولین قصیده اش را در سن ۲۰ سالگی سرود. وی این قصیده را نزد سید ضیاء الدین سجادی و مرحوم پدر سرود و موجب تشویق همگان شد. مطلع این قصیده که درباره مدح ائمه بوده چنین است:

با گوش دل آوای ارسلا شنیدیم
این نغمه از نای جهان آرا شنیدیم
(صدری، ۱۳۵۲)

انوار در کنار تدریس، سال ۱۳۵۲ موفقی شد به عنوان رئیس انتشارات و سردبیر مجله بین المللی دانشگاه تهران - که از کهن ترین مجلات علمی دانشگاهی ایران بوده - برگزیده و انتخاب شود. (روزنامه ایران، نمای مهر، ۱۱). از استاد انوار علاوه بر راهنمایی و مشاوره بیش از صد پایان نامه و رساله دوره کارشناسی ارشد و دکتری، مقالات و کتب متعددی به یادگار مانده است که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- تصحیح، نقد و بررسی و تعریب دیوان ابوالفتح بستنی، شاعر دوره غزنوی، شرح منظوم و مثنوی آن.

۳- مقدمه ای تحلیلی بر کاروان عشق اثر طغری یغمایی.

۳- شرح مثنوی و منظوم ادبی و عرفانی به زبان های «فارسی، عربی، انگلیسی بر جزء ۲۹ و ۳۰ قرآن به نام تفسیر انوارین»

۴- شرح منظوم و مثنوی بر کلمات قصار حضرت علی (ع) به فارسی، عربی، انگلیسی.

۵- شرح منظوم بر خطبه حضرت زینب (س) و حضرت سجاد (ع)

۶- ایوان مدائن از دیدگاه بحرتری و خاقانی.

استاد انوار علاوه بر تالیفات فوق دارای ۵۰ مقاله علمی و پژوهشی بود که منتخبی از آنها عبارتند از:

۱- ترجمه منظوم و نقدی بر قصیده تائیه، اثر ابوالحسن الانباری.

۲- قصیده البحرتری فی ایوان کسری.

۳- جلوه ای از جمال بسم الله.

۴- نامه‌های سوره مبارکه حمد.

۵- استعاده در تفاسیر ادبی و روایی

۶- شعر نیکو در جلوه گاه عرفان..... (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۵۲)

دکتر انوار از جمله شاعرانی است که در فهم مفاهیم ارزشمند قرآن کریم بسیار توانا بود. این دقت و عمق فهم وی را می توان در خلال اشعار او جستجو نمود. وی با توسل به قرآن و اهل بیت (ع) معانی بلندی در اشعارش آورده است، که او را از دیگر شعرا متمایز می سازد. در اشعارش بسیار سعی داشت که از قرآن و حدیث بهره جوید و از ائمه دفاع کند، و قیام کربلا را در یاد خلق زنده نگه دارد. و با سروده های جانسوزش انگیزه های ارجمند قیام حسینی را روشن کند. آنجا که می سراید:

شورش افکنده ای در کشور دل یا حسین
کرده ای کار دلم از عشق مشکل یا حسین
(صدری، ۱۳۵۵)

بگفتا به بسم الله آغاز کن بدین نام بر عرش پرواز کن
 به توفیق ما بر سر کار شو به تایید ما همره یار شو
 ... تو آغاز کن کار و گفتار خویش که با او نیایی زیگانه ریش
 (مجله علمی - پژوهشی دانشگاه ادبیات و علوم انسانی ، شماره پیاپی ۴ و ۳: ۴)

استاد در این اشعار کلام خود را با حمد و ستایش پروردگار آغاز نموده که این سنت پیامبر (ص) است و بالاتر از آن سنت خود قرآن است که با حمد و ستایش خداوند (سوره حمد) آغاز گردیده است و این درسی است که مکتب خانه قرآن و رسالت آموخت و آن را در اشعارش متجلی ساخت. دکتر انوار در سروده ای دیگر معنی و تعبیرات عرفانی حروف باء و سین و میم بسم الله را به همراه نکته های عرفانی آن دارای رمز و رازی می دانند و با زبان گویای خود اینگونه شیوا می سرایند:

عارفان بر حقایق رمزهاست از دل لاهوت ایشان غمزه هاست
 بسم الله خود رمز بهاست سین بسم الله خود رمز سناست
 میم بسم الله رمز ملک اوست رمز ملک یار بی همتا و دوست
 (صدری ، ۴۶)

۲-۳- ترجمه منظوم بر سوره مبارکه «اخلاص»

انوار در برخی از اشعار بسان مفسری است که از هنر شعر و شاعری در تبیین پیام آسمانی استمداد طلبیده است. در اشعار ذیل به صورت زیبایی سوره اخلاص را ترجمه و تفسیر می کند.

نخستین به بسم الله آمد کلام رحیم است و رحمان بلند است نام
 بنام خدائی که یکتاپرستی نه او را شریکی و همتاستی
 بخوان ای محمد بنام احد خدای توانای فرد صمد
 نیاز همه و زهمه بی نیاز نه همتای او دیده ای دیده است
 (صدری ، ۴۶)

استاد با درایت کامل و با اقتباس از آیات قرآن که همگی حاکی از شناخت عمیق او با آیات و احادیث و روایات دارد و با دست مایه قرار دادن عشق به ائمه اطهار (ع) اشعار زیبایی را سروده است و در حقیقت مهر جاودانه ای به اشعار و آثارش زد که می توان اشعار انوار را آئینه تمام نمای قرآن و حدیث دانست.

سید محمود انوار در آذرماه سال ۱۳۹۱ شمسی ندای حق را لبیک گفت و به دیدار یار شتافت. چه خوش گفت آنکه گفت:

ما همه شاگرد انواریم و بس خوشه چین خرمن یاریم و بس
 (AL-adab.blogfa.com)

۳- اقتباس آیات و احادیث در اشعار دکتر انوار

انوار شاعری است که در اشعارش استادانه و آگاهانه و با ظرافت از آیات قرآنی و احادیث معصومان (ع) استمداد طلبیده و اشعارش را مزین به کلام الهی نموده است. استاد در اشعار بیشتر به مدح و منقبت ائمه (ع) پرداخته و از فرهنگ قرآنی خود در جهت اثبات علم و آگاهی آنان و در بیان ولایت اهل بیت (ع) و طهارت شان مدد می گیرد و با استشهاد و استناد به قرآن کریم آن را برهانی می کند. در این مقاله سعی بر آن است که اشعاری ذکر شود که متضمن آیات قرآن کریم و احادیث پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) است. بهره گیری و اثر پذیری انوار از قرآن و حدیث به سروده هایش حرمت و قداست بخشید تا آنجائی که می توان او را شاعر اهل بیت (ع) و شاگرد مکتب قرآن نامید.

۱-۳- ترجمه منظوم بر «بسم الله»

اشعار انوار وصل به سرچشمه وحی و احادیث است از نمونه های اشعار توحیدی وی ، ترجمه منظوم بر «بسم الله» با عنوان جلوه ای از جمال بسم الله، بزرگترین آیه قرآن و اقیانوسی لا یتناهی عرفان است که در ذیل به آن اشاره می شود:

زدریای زخار و مواج دوست نخستین دُر معرفت نام اوست

انوار با جذابیت و هنرمندی خاصی سوره اخلاص را به صورت شعر بیان نموده که در نوع خود بی نظیر است.

۳-۳- مدح و منقبت پیامبر (ص)

انوار در برابر اشعار شاعر عرب جاهلی کعب بن زهیر با قصیده « بانث سعاد» معارضه ای زیبا با عنوان «الدرّة الانواریه فی معارضه البرده الکعبیه الی الحضرة النبویه و الذروة العلویه» سروده است که با الهام از قرآن و حدیث ماهر جاودانه بر قصیده اش زد. کعب بن زهیر اشعارش را با این مطلع آغاز می کند و می سراید:

با نث سعاد؛ فقلبی الیوم متبولٌ مُتیمٌ اثرها، لم یفد، مَکبُولٌ
(افرام البستانی، ۲/ ۱۱)

اما دکتر انوار به این نکته توجه داشته که محبوب حقیقی و ازلی و ابدی، وجودی است نامتناهی، و معشوقی است لایزالی که با مدح پیامبرش به نام او زنده گردد و آغاز شود. و با الهام از آیه «واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا...» (آل عمران، ۱۰۳) با این مطلع زیبا چنین می سراید:

بِاللهِ مُعْتَصِمِي و الْقَلْبُ مُتَبُولٌ و بِالنَّبِيِّ و بِالاسْلَامِ مَكْبُولٌ
(صدری، ۹۶)

[به ریسمان خدا چنگ می زنم و قلبم عاشق است و در قید اسلام و پیامبر (ص) است.]

اگر کعب چنگ به ریسمان محبت سعاد فانی زده است، استاد با ارادت تمام چنگ به ریسمان الهی و باقی زده است و از آن جا که، پیامبر(ص) خود زبان حقائق نا متناهی است و هر کس که خدایش را بشناسد. مهرش را در دل نهد، بدون شک شیفته پیامبر (ص) نیز می شود. از طرفی چون کار پیامبران، هدایت امت بوده و بعد از آنان مشعل هدایت به دست امامان نیک سیرت است که روشنگر راه دنیا و عقبی هستند و راهبر جانها به سوی فردوس اعلی، این گونه استادانه می سراید:

و بالهدایه و الاطهار مُعْتَصِمِي و بالوصایه حَبْلُ الْحُبِّ مَوْصُولٌ
(همان، ۹۶)

و به ریسمان پیامبر و ائمه اطهار (ع) چنگ می زنم و ریسمان دوستی به وصایت بسته شده است.

ایشان قائلند، بعد از نبوت که باء بسم الله است، ولایت نقطه باء می باشد که بدین نقطه، نبوت کمال یافته و تا قیامت برقرار است.

شاعر مادر برابر کعب بن زهیر که گفته: «و العفو عند رسول الله مامولٌ» برای این که دریای کرم و بخشش پیامبر و خاندان پاکش را بیان دارد، این گونه زیبا می سراید:

بِحِرِّ الْكِرَامِهِ و الْعِرْفَانِ أُسْرَتُهُ لِيَثُ الشَّجَاعَةِ سَيْفُ اللَّهِ مَسْلُولٌ
آيَاتُ رَحْمَانٍ فِي أَعْمَالِهِ شَرِقَتْ جَاءَتْ لِنَامِنِهِ فِي الْقُرْآنِ أَقْوَالٌ
كَمْ مُعْجَزَاتٍ فِي الْكُتُبِ صَادِقَةٍ كَمْ مُكْرِمَاتٍ بِهَا و الْحُسْنِ مَوْصُولٌ
(همان، ۹۹)

انوار در این ابیات با الهام از آیه ۲۱ سوره احزاب «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» پیامبر (ص) را اسوه حسنه و منبع خیر و نیکی و اهل بیت (ع) پاکش را دریای جود و کرم معرفی می کند. شاعر پیامبر (ص) را به «لیث الله» و «سیف الله» و «بحر الکرامه و العرفان» تشبیه نموده است.

۴-۳- مدح و منقبت علی (ع) و اشاره به واقعه غدیر

استاد انوار برای این که حلقه اتصال و منبع صداقت و دوستی را در سر سلسله نبوت و امامت بازگو کند و به جانشینی و وصایت پیامبر (ص) نیز اشاره داشته باشد با تلمیحی زیبا اشاره به امر ولایت می کند و در قصیده غرأء «الدره الانواریه» چنین می سراید:

هُوَ الْإِمَامُ الَّذِي طَابَتْ سِرِيرَتُهُ وَ لِي عَهْدِ نَبِيٍّ فِيهِ تَبَجِيلٌ
(صدری، ۱۰۵)

هوشمندانه و ظرافت آگاهانه از حدیث شریف « إِنَّ الْحَسِينَ مِصْبَاحُ الْهُدَى وَ سَفِينَةُ النَّجَاهِ » (ابن نماحلی، ۴) بهره جسته و اشعاری بدین زیبا و پر محتوا خلق نموده است.

۶-۳- علی (ع) یار و حامی پیامبر (ص)

شاعر بزرگوار استاد انوار هنرمندانه و با دقت بسیار در قصیده « الدرّة الانواریه فی مُعارضه البُردة البوصیریّه » برای این که به گونه ای شاعرانه سخن را از نبوت به ولایت ختم کند و علی (ع) را تنها حامی و یاور پیامبر (ص) معرفی نماید، با تلمیحی زیبا این گونه می سراید:

سری إلى المسجد الأقصى لعزته   رأى من الله آيات بذي الحرم
و عنده صار ليث الله ناصره   بذي فقار كنجم ثاقب خرم
(صدری، ۱۱۵)

خداوند پیامبر (ص) را به خاطر عزتش از مسجد الحرام به مسجد الاقصی برد. و در کنار او یاور و حامی اش علی (ع) بود که دارای شمشیر شکافنده است و همانند ستاره-ای درخشان در کنار خورشید وجودی پیامبر (ص) می درخشید.

اشعار فوق برگرفته و تلمیحی زیبا از نخستین آیه سوره مبارکه اسراء است که می فرماید:

«سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى ...» (الاسراء، ۱)

شاعر با تشبیهی زیبا، حضرت علی (ع) را بسان ستاره‌ای می‌داند که در همه جنگ‌ها شیر میدان بود و با شمشیر شکافنده‌اش، حامی و یاور پیامبر (ص) بوده است.

۷-۳- عشق الهی

انوار علاوه بر این که مفسر قرآن کریم و در شاعری توانمند است، در عین حال استاد عرفان و اخلاق بود. یکی از اشعار عرفانی شاعر ما، قصیده‌ی معروف او به نام « باده‌ی جان بانوای عشق » است که به نظم فارسی در شرح قصیده‌ی میمیه‌ی ابن فارض سروده است. ایشان با درایت و هوشمندی ضمن ترجمه و تفسیر ابیات، به کشف رموز و اسرار آن به روشی ابتکاری پرداخته و موضوع قصیده‌ی خمیره را با وقایع اسلامی و

او امامی است که رازها و نیت هایش پاک است و ولی عهد پیامبر است که گرامی و ارجمند است.

این بیت، اشاره به واقعه غدیر دارد، که پیامبر(ص) فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاً فِهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاً» (امینی ، ۱ / ۳۱-۳۲) این که علی (ع) پس از نبی ولی و سرپرست مردم شد. ولی که قابل تکریم است آن پیشوا و امامی که صداقت و راستی او زبانزد هر خاص و عام بوده و در کتابهای مختلف از راستی و صداقت او مطالب فراوان نقل شده، شاعر در توصیف یار و محبوبش، این گونه می سراید:

هو الذی نطق القرآنُ خصلتهُ   و ذكرُ صدقٍ لهُ فی الكتُبِ منقولُ
(صدری ، ۱۰۶)

او کسی است که قرآن از خصال نیکوی او سخن به میان آورده است و در کتابها نام نیک او نقل شده است.

این بیت برگرفته از سخنان علی (ع) است که خطاب به نهروانیان و خوارجیان فرمود که: «أنا كتابُ الله الناطقُ فی خلقه...» (مجلسی، ۲۷/ ۳۴) : [من قرآن ناطق هستم]

۵-۳- امام حسین (ع) چراغ هدایت

شاعر در ادامه اشعارش در قصیده الدرّه الانواریه برای این که، استمرار ولایت را بیان کند و هم چنین شور و اشتیاق درونیش را به امام حسین (ع) اظهار نماید چنین می سراید:

إنّ الحسینَ لمصباح الهدایه قد   بالطّفِ مرقدهُ بالكفرِ مقتولُ
(صدری، ۱۰۷)

حضرت امام حسین (ع) آن چراغ و نور هدایتی است که مرقد شریفش در سرزمین طف (کربلا) قرار گرفته آن مظلومی که به دست کفر شهید گشته است. انوار با اقتباس

منظور شاعر از «خُمُ أَحَبُّتُ» همان عهد اُلت است و پیمانی که حضرت ساقی دوست که روی محبت همه بدوست با انسان بسته است و آن را به معنای عِلْمِ الأسمائی و حقایق الهی که در نهاد و جان انسان قرار داده است و حقایق قرآنی و دقائق فرقانی و تعلیم و ارشاد مراد و مرشد و استاد، در حقیقت همان باده‌ی وجودی و افاضه‌ی روح بر آبدان است به فیض رحمانی و رحیمی، و نوای عشق ازلی که همان «كنتُ كنزاً مخفياً و أحببتُ أن أعرفَ فخلقتُ الخلقَ لِكَي أعرفَ» (حافظ برسی، ۴۲): [من گنج مخفی بودم پس دوست داشتم که شناخته شوم پس آن‌گاه مردم را آفریدم تا مرا بشناسند.] شاعر در اشعارفوق با ظرافت و آگاهانه از این حدیث قدسی استفاده نموده و با اشاره به آن اشعاری بسیار زیبا خلق نموده است. پ.

۹-۳- مدح امام حسین (ع)

قصیده‌ی «یا حسین (ع)» از سروده‌های عالی و هنری است که آینه‌ی جمال آشکار و نهان امام هُدی، حضرت امام حسن (ع) و والا، جانشین پیامبر (ص) «مجتبی» و فاطمه زهرا (س) و علی مرتضی (ع) می‌باشد. استاد انوار ابتدا زیبایی (خلق) که زیبایی ظاهری است را مطرح و بعد به زیبایی‌های خُلقی و باطنی که از روح و روان سرچشمه می‌گیرد اشاره می‌نمایند. او دیدن جمال زیبای مولایش را به مانند ساقی می‌داند که مُدام جام می بر دست دارد و می‌گساری می‌کند و برای این که دوست حقیقی را بنمایاند این گونه می‌سراید:

در ازل نیک سرشتند ترا جان و روان   زین سبب ظاهر و باطن همه نیکوی افتاد
(صدری، ۱۴۴)

شاعر معتقد است از همان روز نخست جان و روان محبوب را نیکو سرشتند و بدین سبب ظاهر و باطن نیکو افتاده است. و در حقیقت با تلمیحی زیبا اشاره به این حدیث دارد که: «أشبهتَ خُلُقِی و خُلُقِی» (مجلسی، ۳/۲۹۴) که هم خوی نیکو و هم خلقت نیکوست و ارادت خود را به ساحت مقدس امام حسن مجتبی (ع) ابراز داشت.

یاد پیامبر (ص) و ولی مرتضی (ع) و واقعه کربلا و قهرمانان آن - که نمایانگر عشق پاک الهی هستند- تطبیق کرده است، این قصیده دارای رویکردی عرفانی است که انوار قصیده‌ی میمیه‌ی خمیه‌ی فارسیه را در قالب قصیده‌ای فارسی با ردیف عشق که از مهم‌ترین موضوعات رایج میان عارفان و صوفیان است در نود بیت در برابر قصیده صوفیانه‌ی شاعر عرب «ابن فارض» به زیبایی سروده است. (مجله دانشکده ادبیات، ۳۳) ابن فارض «خمیه» را با این مطلع آغاز می‌کند و این:

شَرَبْنَا عَلٰی ذَكَرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً   سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ
(فاخوری، ۵۱۷)

به یاد محبوب باده‌ی نوشیدیم و بدان مست شدیم، پیش از آن که، تاک آفریده شود

استاد انوار نیز قصیده‌اش را با این بیت آغاز می‌کند و این چنین زیبا می‌سراید:

نوشیده‌ایم باده جان با نوای عشق   بی دست و کام با لب قالوا بلای عشق
(صدری، ۱۲۵)

با تأمل در می‌یابیم، که شاعر مطلع سخن را با اقتباس از کلام الهی به زیبایی بیان داشته و با تلمیحی زیبا به این فرموده‌ی الهی: «وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰی...» (الاعراف، ۱۷۲) اشاره به عشق الهی می‌کند که از همان روزهای نخستین با قالوا بلی گفتن مان، شراب عشق الهی را نوشیده‌ایم.

۸-۳- عهد و میثاق با خداوند و حدیث کنتُ کنزاً مخفياً...

در قصیده عرفانی «باده جان با نوای عشق» بیشتر محور سخن شاعر، عشق و عرفان است. و این گونه زیبا می‌سراید:

زان باده‌ای که در خمِ أَحَبِّتُ جوش کرد   و آن‌گاه نقش عالم جان زد به رأی عشق
رأی درست عقل نخستین از آن برُست   باب وجود و مام خلود و ولای عشق
(صدری، ۱۲۵)

۱۰-۳- شهید، زنده‌ی حیات ابدی

سید محمود انوار خطبه‌ی ارزشمند حضرت زینب (س) را با عنوان «شرح منظوم بر خطبه‌ی حضرت زینب (س) در مجلس یزید» را به نظم در آورد. وی این اشعار را در قالب حماسه بر وزن متقارب به مانند استادان حماسه سرای پیشین سروده است. و چون بر موضوعات دینی- مذهبی احاطه‌ی کامل داشته است، با اقتباس و تضمین از دو خطبه حضرت زینب (س) به زیبایی و گونه‌ی استادانه آن را به رشته نظم درآوردند. حضرت زینب (س) در قسمتی از خطبه‌اش به قرآن نیز استشهاد می‌کند. از جمله به آیه‌ی «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ» (آل عمران، ۱۶۹): [مپندارید که شهیدان راه خدا مرده‌اند، بلکه زنده‌ی حیات ابدی هستند و در نزد پروردگارشان روزی می‌خورند.]

شاعر با تلمیحی زیبا و اشاره به کلام الهی چنین سروده است:

یزیدا تو زنه‌ار هرگز گمان   مبر، مردگانند این کشتگان
همه زندگانند نزد خدا   نگردند از ذات پاکش جد
زهر میوه‌ای گونه‌گون برخوردارند   زهر نعمتی بهره یکسر برند
(صدری، ۱۵۵)

انوار به عنوان شاعری توانا و چیره‌آگاهی گسترده‌ای از قرآن و حدیث و تاریخ اسلام و سیره‌ی ائمه اطهار (ع) داشته است و با تکیه بر همین آگاهی در جهت اثبات عقاید شیعه و واقعه‌ی کربلا از علوم قرآنی و آیات وحیانی استمداد جسته و کلام خود را متبرک نموده است.

۱۱-۳- سرور جوانان اهل بهشت

دکتر انوار شاعر توانمند معاصر با بهره‌مندی از حدیث: «الحسن و الحسين سيّدا شباب اهل الجنة» (سلیم بن قیس الهلالی، ۵۶۵/۲؛ مجلسی، ۳۰۳/۴۳) که حضرت زینب (س) نیز در خطبه‌اش به آن اشاره می‌کند، چنین ماهرانه و استادانه سروده است:

حسین و حسن سید جنتند   ز انوار یزدانسی و رحمتند

همه اهل بیت نبی خدا   ز انوار حقّند و میر هدی
(صدری، ۱۵۸)

۱۲-۳- فضیلت و منقبت ائمه (ع)

انوار در قصیده‌ای با عنوان «شرح منظوم بر خطبه‌ی حضرت امام سجاد (ع) در مجلس یزید» با استفاده از بیانات و احادیث و فرمایشات امام سجاد (ع) اشعاری زیبا خلق نموده است. امام (ع) در قسمتی از خطبه می‌فرماید: «خداوند ما را به شش چیز عنایت فرموده و به هفت چیز فضیلت داده: علم، حلم، سماحت، فصاحت، شجاعت و محبّت و این که همیشه در قلوب مومنین هستیم. فضیلت داده ما را به پیوستگی محمد مصطفی (ص)، محمد مختار، جعفر طیار، اسدالله و این که رسول و سبطین از ما هستند. هر کس که ما را می‌شناسد و هر کس که ما را نمی‌شناسد، اکنون می‌شناسد». (عماد زاده، ۳۹۹) شاعر ما، این سخنان گهر بار امام سجاد (ع) را این گونه زیبا به نظم در آورده است:

به شش چیز از دیگران برتریم   بدان گوهر تاج بر هر سریم
بدا دست ما را خدا علم و جود   شکیبایی و نطق و عزّ سجود
دلیری و مردی و کند آوری   جهان پهلوانی و کند آوری
سپس عشق و مهری زما برفکنند   به دل‌های مردان نیکو پند
به مومن دلان طریق خدا   که هرگز نگشتند از او جدا
(صدری، ۱۶۸)

انوار با اقتباس از مضامین عالی با زبان گویا، سخنان دربار سید الساجدین حضرت امام سجاد (ع) را به رشته نظم درآورده است. و آن شور و احساسی که در بیانات امام (ع) وجود داشت، استاد آن را به شکل زیبایی ترسیم نموده است.

امام سجاد (ع) در خطبه‌اش پس از معرفی خود به حاضرین می‌فرماید: «جهان و جهانیان به خاطر وجود مبارک حضرت محمد (ص) آفریده شده است و اگر وجود

- ۳- شاعر توانمند استاد انوار در حقیقت با استفاده ای از قرآن و حدیث در اشعارش بر غنای سخن خویش افزوده است و مهر جاودانه بر آن زد.
- ۴- اشعار انوار آئینه تمام قرآن و حدیث است و می توان ایشان را شاعر اهل بیت (ع) و شاگرد مکتب قرآن و مفسر آن نامید.
- ۵- انوار از جمله شاعرانی است که در فهم مفاهیم ارزشمند قرآن و حدیث بسیار توانا بود. این دقت و عمق فهم وی را می توان در خلال اشعارش جستجو نمود.
- ۶- وی دلبسته اهل بیت (ع) و واله و شیدای خاندان عصمت و طهارت است لذا به مدح و منقبت ائمه (ع) پرداخته و از فرهنگ قرآنی خود در جهت اثبات علم و آگاهی آنان و هم چنین در بیان ولایت و طهارت اهل بیت (ع) مدد گرفته است.
- ۷- توانمندی و قدرت شاعری انوار و ابتکار و نوآوری اش در شعر آنقدر زیاد است که در برابر بزرگترین شاعران عرب از جمله کعب بن زهیر و ابن فارض و بوصیری دست به معارضه زد. و در این اشعار بطور کامل از آیات قرآن و حدیث استفاده نموده است.
- ۸- بیشتر اشعار انوار ترجمه منظوم از قرآن و حدیث است و تفسیر منظوم به حساب نمی آید.

مقدس پیامبر اکرم (ص) نبود رحمت و فیض الهی بر جهانیان رخ نمی نمود و جهان تنها به عشق پیامبر (ص) و خاندان پاک او آفریده شده است. « (عماد زاده ، ۴۰۰) »
شاعر توانا، استاد انوار با احاطه کاملی که به موضوعات دینی و قرآنی دارند در هریک از ابیات خود این مضامین عالی را به کار برده و با تلمیحی زیبا به حدیث شریف «لولاک لما خلقت الافلاک» (ابن بابویه، ۱/ ۱۶۳) این گونه زیبا سروده اند:

زجود و زبخشش فلک خوان ماست	اگر هست چیزی «زلولاک» ماست
اگر عقل کلّ و اگر نور او	اگر لی مع الله وگر هور او
نبودی کجا بود این دستگاه	کجا بود خورشیدورخشنده ماه
کجا بود ابری و باران جُود	کجا بود دریا و صحرا و رُود
کجا رحمت و فیض رخ می نمود	عبادت کجا بود و فرّ و سجود
چو ایزد اُحیبتُ آغاز کرد	جهان را به عشقش هم آواز کرد
سجود ملائک ز بهر نیبست	همان نور رحمانی منجلیست

(صدی ، ۱۶۸)

انوار در همه سروده هایش از قرآن و حدیث بهره فراوان برده و گفتارش را بدان متبرک نموده است که ذکر همه آن موارد در این مقاله نمی گنجد. و اشعار زیبایی فوق پایان بخش مطالب ماست.

نتیجه:

پس از بررسی اشعار استاد سخن سید محمود انوار و اثر پذیری اش از قرآن و حدیث نتایج و رهیافتهای ذیل حاصل شد:

۱- انوار از جمله استادانی است که در عرصه دانشگاهی در روزگار ما کم نظیر و ممتاز است .

۲- انوار از جمله شاعرانی است که شعر را با آیات وحیانی و کلام ائمه اطهار (ع) پیوند زد و بیشتر درونمایه های اشعارش را از این دو منبع گرانسنگ استخراج نمود.

کتابشناسی

- ۱- قرآن کریم
- ۲- ابن بابویه، محمد بن علی، *عیون اخبار الرضا(ع)*، ترجمه محمد تقی آقا نجفی اصفهانی، تهران، علمیه اسلامیة، بی تا.
- ۳- ابن نما حلی، جعفر بن محمد، *مثیر الاحزان*، قم، مدرسه امام مهدی (ع)، ۱۴۰۶ق.
- ۴- افرام البستانی، فواد، *المجانسی الحدیثه*، قم، ذوی القربی، ۱۴۱۹ق.
- ۵- امینی نجفی، عبدالحسین احمد، *الغدیر، بیروت*، دار الکتب العربی، ۱۳۸۷ش.
- ۶- انوار، محمود، *شرح منظوم و تفسیر سوره مبارکه اخلاص*، مجله ادبیات دانشگاه تهران، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲۵، ۱۳۶۱ش.
- ۷- حافظ برسی، رجب بن محمد، *مشارق انوار الیقین فی اسرار امیر المومنین*، به تصحیح: علی عاشور، بیروت، اعلمی، ۱۴۲۲ق.
- ۸- روزنامه ایران، با عنوان: *نمای مهر*، ۱۳۸۴ش.
- ۹- صدری، جعفر، *بررسی ادبی و عرفانی اشعار عربی سید دامیر محمود انوار*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی بابل، ۱۳۸۵ش.
- ۱۰- عماد زاده، حسین، *چهارده معصوم*، تهران، قطره، بی تا.
- ۱۱- فاخوری، حنا، *تاریخ الادب العربی*، مترجم عبدالمحمد آیتی، تهران، توس، ۱۳۶۸ش.
- ۱۲- مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
- ۱۳- مجله خانواده، *با نام آوران علم و ادب*، سال دوم، ش ۳۰ و ۳۱
- ۱۴- مجله علمی، پژوهشی دانشگاه تهران، *جلوه ای از جمال بسم الله*، دوره ۳ و ۴، ۱۳۸۱ش.
- ۱۵- هلالی، سلیم بن قیس، *کتاب سلیم بن قیس*، به تصحیح: محمد انصاری زنجانی، قم، الهادی، ۱۴۰۵ق.